

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGAJATELJSKI STUDIJ
Čakovec

PREDMET: PRIMJENJENA RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnice: DORA POTLAČEK

TEMA ZAVRŠNOG RADA: DJECA U DJEČJIM DOMOVIMA

MENTORICA: dr. sc. Tea Pahić

Zagreb, studeni, 2016.

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	2
2.	DJEČJI DOM.....	4
3.	ŽIVOT I PRAVA DJECE U DJEČJIM DOMOVIMA.....	6
3.1.	ODGAJATELJI I POSJETITELJI U DJEČJIM DOMOVIMA.....	10
4.	PERCEPCIJA SOCIJALNE PODRŠKE DJECE U DJEČJIM DOMOVIMA.....	12
5.	AGRESIVNO I PROSOCIJALNO PONAŠANJE DJECE U DJEČJEM DOMU.....	15
5.1.	FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE DJECE.....	17
5.2.	PSIHOLOŠKO ZLOSTAVLJANJE DJECE.....	18
5.3.	SPOLNO ZLOSTAVLJANJE DJECE.....	18
5.4.	ZANEMARIVANJE DJECE.....	19
6.	STRES I DEPRESIJA KOD DJECE.....	21
6.1.	EMOCIJE.....	22
7.	BUDUĆNOST DJECE NAKON DJEČJEG DOMA.....	24
8.	ZAKLJUČAK.....	25
9.	LITERATURA.....	26

SAŽETAK

U ovom se radu govori o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi u dječjem domu.

Izdvajanje djeteta iz obitelji te njegov smještaj u dom kao radikalna mjera poduzima se kada:

- su interesi djeteta ugroženi
- postoji opasnost za pravilno podizanje i odgoj djeteta
- dolazi do zanemarivanja djeteta
- roditelji svoje dijete fizički, psihički ili spolno zlostavljaju.

Djeca smještena u dječjim domovima pokazuju različite oblike agresivnog ponašanja, susreću se sa stresom i depresijom, imaju više poteškoća u ponašanju i osjećajima, te im je zbog toga potrebno mnogo više pažnje, ljubavi i socijalne podrške. Djeca i mladež koji žive izvan vlastite obitelji, bave se istim aktivnostima kao i djeca koja žive u obitelji, ali uz specifičnosti života u ustanovi koji ima svoje posebnosti.

Konvencija o pravima djeteta (2001.) nalaže da je jedno od temeljnih prava aktivno sudjelovanje djeteta u rješavanju svih pitanja koja utječu na njegov život, te da svako dijete ima slobodu u izražavanju svog mišljenja i pravo da se njegovo gledište ozbiljno uzme u obzir u skladu s dobi i zrelosti djeteta. Djetetu čiji je razvoj ugrožen u obitelji i koji ostvaruje skrb izvan nje, pomoću kvalitetnog odnosa između socijalnog radnika, djeteta i cijele obitelji treba omogućiti pronalaženje novog rješenja u socijalnom i kulturnom kontekstu za dijete.

Ključne riječi: djeca, dječji dom, zlostavljanje, socijalna podrška

SUMMARY

The purpose of this paper is to present the topic about children with inadequate parental care who because of that live in children's care homes. The separation of a child from the family is provided as a radical step when:

- the interests of a child are endangered
- there is danger that the child will be inadequately raised
- child is neglected
- when parents abuse their child – physically, psychically or sexually

Children living in children's care homes show different types of aggressive behaviour, they're in a bigger risk of stress and depression, have more difficulties in showing their emotions and because of that they require more attention, love and social support. Children and youth who are not living with their family occupy themselves with the same activities as the children who live with their family, but there are some specifics of living in an social institution such as children's care home.

Convention on the rights of a child (2001.) says that one of the main children's rights is active participation in all the questions that affect their lives and that every child has the freedom to express his/hers opinion. The attitude on specific subject is considerable concerning the age and maturity of a child. The high quality collaboration between social worker, child and child's family is needed in order to achieve new solutions in social and cultural context for the child whose development in his/hers own family is at risk.

Key words: children, children's care homes, abuse, social support

1. UVOD

Prvo socijalno okruženje djeteta, kontekst u kojem živi je obitelj. Dijete u njoj uči slušati, razumjeti, istraživati, eksperimentirati, osjećati i djelovati (Petrović-Sočo, 2007.). Usprkos promjenama u načinu života koje je uvjetovalo suvremeno društvo, obitelj je i dalje osnovni izvor pružanja svih oblika neformalne skrbi, a posebice u manje razvijenim sredinama.

Okolina je za dijete važan model učenja poželjnog ponašanja (Berk, 2005.). Da bi okolina bila djetetu model za učenje poželjnog ponašanja, važno je da ona bude poticajna. Poticajnu okolinu čine: roditelji, odgojitelji, učitelji i djeca. Da bi obitelj bila povoljan socijalni kontekst poticajan za kognitivni razvoj, ona mora ispunjavati uvjete pružanja emocionalnog prihvatanja, zaštite i sigurnosti, te davati primjerene kognitivne poticaje u obliku iskustva i podučavanja u komunikacijskim vještinama. Lav Vigotski u svojoj sociokulturalnoj teoriji ističe da je u kognitivnom razvoju vrlo važan socijalni kontekst. Kako bi djeca usvojila načine mišljenja i ponašanja svoje kulture, nužna je socijalna interakcija (Tulviste, 1992.; prema Berk, 2005.).

Djeca svoja znanja od okoline ne preuzimaju pasivno, nego ih aktivno izgrađuju, tj. konstruiraju, a s drugom djecom i odraslima svoja znanja sukonstruiraju (Slunjski, 2008.).

Psiholog Urie Bronfenbrenner začetnik je teorije ekoloških sustava. Bronfenbrennerova teorija ekološkog sustava naglasak stavlja na obitelj i značajke djeteta, čovjeka promatra kao osobu koja se razvija unutar složenog sustava odnosa između slojeva okoline koji ga okružuje. Svaki sloj okoline ima velik utjecaj na dječji razvoj. Bronfenbrenner zamišlja okolinu kao niz povezanih struktura koje uključuju obitelj, školu, susjedstvo, prijatelje, radno mjesto i brojna druga okruženja (Bronfenbrenner i Morris, 1998.; prema Berk, 2005.). Sustav je podijeljen na:

- Mikrosustav (obuhvaća odnose između pojedinca koji se razvija i njegove neposredne okoline. Odnosi se na obitelj, dječji vrtić, vršnjake, crkvenu zajednicu kojoj dijete pripada).
- Mezosustav (obuhvaća veze između mikrosustava, primjerice, na školski uspjeh djeteta utječu i uključenost roditelja i aktivnosti koje se događaju u razredu).

- Egzosustav (odnosi se na prijatelje, medije, susjedstvo i slično).
- Makrosustav (najudaljeniji sloj u Bronfenbrennerovu modelu, a sastoji se od običaja, kulturalnih vrijednosti, zakona i resursa).

Roditelji imaju veliku ulogu u odgoju i obrazovanju djeteta. Od najranije dobi mogu utjecati na dječji kognitivni razvoj, ponajprije organizirajući okolinu koja je poticajna za učenje (Martin i Colbert, 1997.; prema Miljević-Ridički, 2015.).

Socioekonomske prilike, struktura obitelji, potpora koju majka primi od društva i obitelji utječu na majčinstvo: na roditeljsko zadovoljstvo, mogućnost ostvarivanja majčinske prakse, osjećaj kompetentnosti (Čudina i Obradović, 2003.; prema Miljević-Ridički, 2015.).

Tijekom procesa socijalizacije u kojem društvo oblikuje djetetova uvjerenja, očekivanja i ponašanja, dječji emocionalni razvoj i dječja psihosocijalna prilagodba pod utjecajem su različitih činitelja kao što su priroda dječje privrženosti primarnom skrbniku unutar obitelji, razgovaranje o emocijama, toplina, podrška i nadzor roditelja, interakcije s vršnjacima i djetetovi odnosi s odraslima izvan obitelji. Dječje usvajanje emocionalnog izražavanja, prepoznavanja i razumijevanja emocija pod utjecajem je pravila i norma emocionalnog ponašanja kulture u kojoj se dijete razvija, a uči se vrlo rano u djetinjstvu (Brajša-Žganec, 2006.).

Emocionalni razvoj jedan je od najvažnijih procesa u razvoju ličnosti. Socijalizacija emocija događa se na tri načina (Adrilović i Čudina-Obradović, 1994.; prema Starc i sur., 2004.) :

- Dijete promatranjem i oponašanjem osoba u svojoj okolini uči koje situacije i pojave trebaju izazvati pojedine emocije straha, radosti, a koje ne.
- Socijalna okolina daje modele za oponašanje načina i intenziteta emocionalnog izražavanja. To su mimika, kretanje, govor i njihov intenzitet pri izražavanju drugima npr. veselje, tuga.
- Socijalna okolina djetetu stvara naviku da neke emocije prikrije, odnosno da ih izražava na društveno prihvatljiv način.

Ako se dijete razvija u zanemarujućoj ili zlostavljajućoj okolini, kod djeteta će se pojaviti poremećaji kao što su socijalno povlačenje i indiferentnost, agresivnost, nesposobnost doživljaja ljubavi, te izražena negativna emocionalnost, tj. tuga, strah i srdžba (Joseph, 1999.; prema Starc i sur., 2004.).

2. DJEČJI DOM

"Usprkos trudu i brizi osoblja, ustanova ne može nadomjestiti ono što je djeci najpotrebnije – obiteljsko okruženje i privrženost." (UNICEF)

Dijete ima pravo odrastati uz svoje roditelje, a roditelji imaju pravo živjeti sa svojim djetetom. Međutim, postoje mnoge situacije kada je država dužna intervenirati u obiteljski odnos i narušiti obiteljsku ravnotežu zbog interesa djeteta. Domovi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, ili dječji domovi, su ustanove socijalne skrbi u kojima se ostvaruje odgojno-obrazovna djelatnost. U njih se smještaju djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djeca bez roditelja, te djeca kojima je dom iz nekog razloga nametnut zbog njihove dobrobiti (Rosić, 2007.).

Dječji dom određuje se kao dvadesetčetverosatni institucionalni smještaj u kojem grupa djece koji nisu u srodstvu zajedno žive, a svu brigu o njima snose odgojitelji (Kadushin, 1980.; prema Sladović Franz, 2003.). Prosječna duljina boravka u ustanovama je 4,5 godina, no mnoga djeca u njima borave i dulje.

Stručni tim domova sastoji se od: socijalnog radnika, pedagoga, psihologa, odgojitelja, medicinskih sestara i dr. Glavni cilj odgojitelja i stručnog osoblja domova je omogućiti djetetu nesmetani razvoj od njegovog dolaska u dom pa sve do napuštanja doma. Nedovoljno stručno osposobljeni odgojitelji, suočeni su s izrazitim odgojnim problemima, prepušteni su sami sebi, te probleme moraju rješavati u nepovoljnim uvjetima.

Zadaća domova je da djeci osiguraju zaštitu i obrazovanje, te da optimalno utječu na njihov psihofizički i socijalni razvoj, što zbog različitih razloga djeca nisu mogla ostvariti u obiteljskoj sredini (Rosić, 2007.).

Stručnjaci zaposleni u centrima za socijalnu skrb smatraju da bi se dječji dom trebao odabrati ukoliko se radi o starijoj djeci i adolescentima, te ukoliko se radi o mlađoj djeci, do godine dana. Nadalje, dječji dom smatraju adekvatnim smještajem za djecu s poremećajima u ponašanju (ali koji nisu toliki da bi se dijete izdvajalo u dom za odgoj), djecu koja su doživjela stres i traumu, djecu sa posebnim potrebama te zlostavljanu i zanemarivanu djecu, a

koja imaju potrebu za stručnom pomoći i tretmanom. Očekivanje je stručnjaka da zaposleni u dječjim domovima mogu djetetu pružiti stručnu i danonoćnu pomoć u skladu s potrebama djeteta (zdravstvenu, psihosocijalnu, obrazovnu, itd.), odnosno osigurati oporavak i pravilan psihosocijalni razvoj djeteta (Sladović Franz, 2004.).

Djeca koja su izdvojena iz primarne obitelji i smještena u dom, doživjela su mnogo stresova i traumatskih događaja, naročito u slučajevima kada su po žurnom postupku izdvojena iz obitelji. Prisutnost straha i preplašenosti kod ove djece daleko je veća nego kod djece koja žive u primarnoj obitelji.

Kako bi dijete bilo što bolje prihvaćeno u novom okruženju te se lakše izdvojilo iz obitelji, prije izdvajanja potrebno je raditi sa djetetom i roditeljima (Ajduković, 2005.).

Poremećena obiteljska klima i patološko ponašanje roditelja, njihovi loši odnosi i značajke ličnosti su ključni faktori rizičnosti za odgoj djece i javljanje poremećaja ponašanja i emocija (Lebedina Manzoni, 2005.; prema Maretić i Sindik, 2013.). Javna skrb za djecu u Hrvatskoj još uvijek ne pruža kvalitetne tretmanske programe koji bi dijete i obitelj pripremili za brže i kvalitetnije uključivanje djeteta u obitelj ili neki drugi smještaj (Žižak, 2001.; prema Maretić i Sindik, 2013.), dok su dodatni rizični faktori moderatori učinaka prekida u razvijanju odnosa privrženosti na dječju prilagodbu: razvojna razina djeteta, duljina prekida veze s roditeljem, kvaliteta alternativne skrbi i opća razina stresa.

Dijete u domu ne dočeka svoje poslijepodnevne sate kada po njega dolaze roditelji, bake, djedovi i vode ih kući. Ono je materijalno osigurano, ima zdravu hranu, ugodnu odjeću, igračke i okruženo je drugom djecom. No nedostaje mu ono najvažnije: ljubav, posebne osobe i sigurnost koju pruža obitelj. Dom želi djetetu pružiti najbolji mogući život, dokle god su djeca u domu, nastojeći svakom djetetu pomoći na putu prema životu u obitelj (UNICEF, 2015.).

3. ŽIVOT I PRAVA DJECE U DJEČJIM DOMOVIMA

„Dijete kojem je privremeno ili trajno uskraćeno obiteljsko okruženje ili koje zbog vlastite dobrobiti ne smije ostati u obiteljskom okruženju, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države. Takva skrb može uključivati udomiteljstvo, posvojenje ili kad je to nužno, smještaj u odgovarajuće institucije koje skrbe o djeci.“ (Konvencija o pravima djeteta, Članak 20.)

Konvencija o pravima djeteta, koju je Republika Hrvatska ratificirala 1991. godine, kaže da djeca, između ostalog, imaju pravo na zaštitu od svih oblika zloporabe, zanemarivanja, zlostavljanja ili izrabljivanja (čl. 19.).

Neka djeca, nažalost, nemaju roditelje ili su u obitelji bila zlostavljana i zanemarivana ili zbog teških materijalnih uvjeta ne mogu živjeti uz roditelje pa zato moraju biti smještena u dom za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Takav smještaj trebao bi biti privremen, sve dok se ne stvore uvjeti ili da se djeca vrate roditeljima, ili da žive sa udomiteljskom obitelji, ili da budu posvojena, ili, u krajnjem slučaju, ovaj smještaj može trajati i do njihova osamostaljenja - završetka srednje škole ili fakulteta.

Kod dvije trećine djece u javnoj skrbi u Hrvatskoj kao razlozi smještaja navode se zanemarivanje, poremećeni obiteljski odnosi i siromaštvo, dok su zlostavljanje i napuštanje djeteta prisutni kod jedne petine djece u domovima. U novije vrijeme djeca prosječno duže žive u dječjim domovima (Ajduković i sur., 2005).

Izdvajanje djeteta iz obitelji, ne znači nužno napuštanje obitelji zauvijek, već stvaranje prilike za intervenciju u obitelji i jačanje novog temelja, te ponovno preuzimanje odgojne uloge (Žižak i sur., 1999.).

Pravilan psihosocijalni razvoj djece koja su izdvojena iz obitelji u najvećem broju slučajeva je ugrožen. Očekivanje je stručnjaka u centru za socijalnu skrb da zaposleni u dječjim domovima mogu djetetu pružiti «stručnu i danonoćnu pomoć u skladu s potrebama djeteta» (zdravstvenu, psihosocijalnu, obrazovnu, itd.), odnosno osigurati djetetu oporavak i pravilan psihosocijalni razvoj. Takva su djeca najčešće živjela u socijalno izoliranim obiteljima s užom socijalnom mrežom, te nisu imala zadovoljavajuće kontakte s osobama iz svoje okoline, npr. sa susjedima i vršnjacima.

Nekoliko je situacija u kojima je institucija posebno prikladan oblik skrbi za djecu čiji je razvoj u obitelji ugrožen (Sladović Franz, 2003.) :

- Dijete kojemu su potrebne posebne usluge ili programi i djeca čije je ponašanje takvo da im otežava život u normalnom obiteljskom okruženju.
- Djeca čije je ponašanje opasno za njih same i potrebni su im kontrola, ograničenje i red u instituciji.
- Djeca čiji su roditelji ugroženi misle da bi druga obitelj bila uspješnija od njihove i mogu prihvatiti instituciju kao oblik zamjenske skrbi.
- Velika grupa braće i sestara koji žele i trebaju živjeti zajedno, što je moguće u dječjem domu.

Djeca koja žive u dječjim domovima imaju više poteškoća u ponašanju i osjećajima (Maretić i Sindik, 2013.). Češće se povlače u sebe, depresivnija su, agresivnija, socijalni odnosi su im nepovoljni, a sve to ukazuje na to da im je potrebno više pažnje. Svakodnevno se susreću sa stresnim situacijama, budući da, se trebaju prilagoditi na nov život, nove osobe, nov način života, nova pravila ponašanja, itd. Istraživački nalazi pokazuju da svako peto institucionalizirano dijete ne boravi svakodnevno na zraku, nikada ne kontaktira s roditeljima, a najmanje trećina nikada ne posjećuje roditelje niti odlazi na događaje u lokalnoj zajednici u kojoj institucija djeluje (Bouillet, 2010.).

Jedna od mjera zaštite zlostavljane djece je i njihovo izdvajanje iz obitelji i smještaj u udomiteljsku obitelj ili ustanovu socijalne skrbi-dječji dom. Mnoga djeca u dječjim domovima izložena su nasilju vršnjaka, a ponekad i stručnjaka ili pak sama zlostavljaju drugu djecu, što je posljedica u obitelji naučenog načina interakcije s drugima (Hobbs, Hobbs & Wynne, 1999.; MacLeod, 1999.; sve prema Sladović Franz, 2003.).

Dječji dom treba osiguravati osjećaj sigurnosti i zaštićenosti. Djeci u domovima za bliskost preostaju samo odgajatelji s kojima mogu razviti potrebnu privrženost. Takva djeca imaju manji broj važnih odraslih osoba u svojoj socijalnoj mreži nego redovna populacija (Smith i Laird, 1992.; prema Sladović Franz, 2003.). Tim više je to pokazatelj kako bi se roditeljska uloga trebala osnažiti.

Uz nemogućnost razvoja privrženosti djece, institucionalni smještaj pati i od drugih slabosti, među kojima se ističu:

- nepovoljni prostorni uvjeti
- nemogućnost osiguravanja potrebnih zdravstvenih i edukacijsko-rehabilitacijskih usluga svoj djeci
- nesadržajno provođenje slobodnog vremena
- nedovoljna uključenost djece u lokalnu zajednicu
- oslabljeni kontakti djece s članovima obitelji.

Odmažuće okolnosti u procesu izdvajanja djece iz obitelji su (Sladović Franz, 2004.) :

- roditelji koji se protive izdvajanju djeteta
- potreba za «pretjeranim» argumentiranjem izdvajanja
- provedba nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi prije izdvajanja, kao i nejasnoće i površnost u praćenju i radu s obitelji u cilju osiguravanja uvjeta za povratak djeteta u obitelj
- ograničenja u zakonima uz loše reakcije drugih stručnjaka
- tromost sustava (posebno pravosuđa)
- loša suradnja s liječnicima koji često «ublažavaju» poteškoće roditelja i neće dokumentirati medicinsko stanje niti preuzeti svoj dio odgovornosti
- djecu s nereguliranim državljanstvom i «papirima» nitko neće primiti na smještaj.

Pomažuće okolnosti u procesu izdvajanja djece iz obitelji su (Sladović Franz, 2004.) :

- osobno poznavanje mjesta, osoba (stručnjaka i udomitelja) i usluga koje se pružaju
- pristanak roditelja na izdvajanje djece i daljnju suradnju
- situacija kada postoje stvarne mogućnosti odabira smještaja
- rad na manjem broju slučajeva godišnje
- kvalitetna suradnja s policijom, školom i pravosuđem
- jasnoća razloga izdvajanja
- dobra priprema - potpuna i jasna dokumentacija i emocionalna pripremljenost djeteta i roditelja.

Svako dijete u dječjem domu ima pravo na:

- Odgajanje, čuvanje, brigu o svom zdravlju i školovanju
- Sudjelovanje u postupku donošenja odluka o svome smještaju u dom te o svim informacijama
- Viđanje sa svojim roditeljima i srodnicima, osim u slučajevima ako sud odluči da to nije dobro za dijete
- Ako dijete nema kontakt s roditeljima ima pravo saznati, ako želi, tko su mu roditelji ili druge informacije o svome porijeklu

- Pravo na svoje osobne stvari koje može donijeti u dom
- Pravo na življenje u skladu sa svojom vjerom i kulturom
- Zaštitu od svih oblika zlostavljanja ili izrabljivanja
- Pravo na privatnost, slobodno vrijeme, druženje i igru
- Najmanje dva puta godišnje djelatnici centra za socijalnu skrb trebaju obići dijete
- pravo na svog socijalnog radnika koji je dužan djetetu pomoći kada god to dijete zatraži.

Kako je istraživanje udomiteljstva u Hrvatskoj pokazalo da je obrazovni status udomitelja u Hrvatskoj relativno nizak (Ajduković i sur., 2003.), udomitelji uglavnom nemaju potrebna znanja o životu sa djecom s problemima u ponašanju i osjećajima, te su im nedostupne mogućnosti osiguravanja psihosocijalne pomoći unutar lokalne zajednice (Sladović Franz, 2004.)

Prednost udomiteljskog oblika smještaja djece upravo je u tome što je obiteljsko okruženje prirodno za pravilan rast i razvoj djeteta. Dijete se u udomiteljskoj obitelji uči uobičajenom obiteljskom životu, ulogama roditelja, stjecanju materijalnih sredstva za skrb o obitelji i, najvažnije od svega, podržavajućim emocionalnim odnosima među članovima obitelji. (Sladović Franz, 2004.).

3.1. ODGAJATELJI I POSJETITELJI U DJEČJIM DOMOVIMA

Povezanost institucijskih ustanova s obitelji u većini slučajeva je slaba, a u nekim slučajevima čak i ne postoji što ovisi o tome da li je dijete izdvojeno iz obitelji zbog, npr. alkoholizma, psihičkih poremećaja roditelja ili je pak izdvojeno zbog, npr. financijske situacije i siromaštva roditelja (Žižak i sur., 1999.). Roditelji kojima je dijete oduzeto, a žele se boriti za njega, posjećuju dijete, u kontaktu su sa socijalnim radnikom i djetetom, te se dijete za vrijeme boravka u ustanovi ne osjeća toliko odbačeno i zanemareno od strane roditelja. Majke i očevi u najvećem broju slučajeva u posjet djetetu dolaze jednom mjesečno, a druge značajne osobe jednom u tri mjeseca.

Jedan od preduvjeta za oduzimanje roditeljskih prava biološkom roditelju, nakon čega dijete može na posvajanje, jest nejavljivanje odnosno neposjećivanje djeteta puna tri mjeseca (Novilist.hr, 2013.). Ako su roditelji iz nekih razloga (droga, alkohol) smješteni u neku od ustanova zdravstvene ili socijalne skrbi, njihovi posjeti djeci u domu su vrlo rijetki ili nikakvi, te njihov kontakt s djetetom s vremenom slabi i gubi se jer se izgubila i njihova želja za brigu djeteta. Njima dijete postaje teret, a zbog svojih psihičkih problema nisu svjesni situacije u kojoj se nalaze.

Dijete toliko dugo živi u ustanovi sve dok se ne nađe pravilno rješenje za njegov slučaj, a dovoljno je, na primjer, da čak jednom u nekoliko mjeseci roditelji kontaktiraju institucijsku ustanovu i ne odobre proces posvojenja, što sprječava djetetovu priliku za boljim životom.

Kvaliteta njihovog susreta je osrednja, međutim, dobar odnos između roditelja i djeteta pridonosi djetetovom psihosocijalnom funkcioniranju (Sladović Franz, 2003.).

Djeca smještena u dječjim domovima (kao i kontrolna skupina) značajno češće navode roditelje kao osobe koje ih vole nego djeca smještena u udomiteljskim obiteljima. Značajno je i to da domska djeca puno češće navode i braću i sestre kao osobe koje ih vole nego što je to slučaj kod djece smještene u udomiteljstvu (Kregar i sur., 2007.).

Odgojitelji imaju i roditeljske zadatke kao što su (Haghugh, 1990.; prema Ajduković i sur., 2008.):

- razgovori sa djetetom, slušanje i razumijevanje
- stvaranje emocionalne, socijalne dobrobiti
- postavljanje pravila, stvaranje uvjeta za razvoj

Postoje i profesionalni zadaci koje odgojitelji moraju ispuniti: (Haghugh, 1990.; prema Ajduković i sur., 2008.)

- stručni rad s djetetom kako bi se postigli određeni ciljevi
- profesionalan odnos prema djetetovim roditeljima
- osigurati aktivnosti koje su u najboljem interesu djeteta
- vođenje dokumentacije i evidencije o djetetu, njegovom razvoju i radu

Uz kompetentnije odgojitelje stvaraju se bolji uvjeti života i bolji socijalni odnosi djece u domovima. Odgojitelj djeluje na dijete i onda kada nije svjestan toga. Njegove namjere, stavovi i uvjerenja ekspliciraju u aranžiranju prostorno-materijalnog i vremenskog konteksta, načinima komunikacije s drugom djecom i odraslima, planiranju i evaluiranju odgojno-

obrazovnih aktivnosti (Miljak, 2000.; prema Petrović-Sočo, 2007.). Odgajatelji bi trebali što više poticati prosocijalno ponašanje kod djece, razumijevanje tuđih emocija i empatiju.

U dječjim domovima postoje volonteri koji odvajaju svoje slobodno vrijeme za brigu o djeci. Oni s njima provode određeno vrijeme u tjednu (najmanje dva puta na tjedan po dva sata) te pomažu djeci ili određenom djetetu oko hranjenja, raznih aktivnosti, igre, pružaju im utjehu, pažnju, i ljubav koja im nedostaje. Zakon o volonterstvu kaže da su volonteri i volonterke osobe koje dobrovoljno ulažu svoje osobno vrijeme, trud, znanja i vještine obavljajući usluge ili aktivnosti za dobrobit druge osobe ili za opću dobrobit, a pritom ne traže novčanu nagradu ili drugu imovinsku korist (UNICEF, 2015.). Zadaća volontera je da dijete osjeti pripadanje, da uspostavi dobar emocionalan odnos sa njim, da osjeća sigurnost uz svoju osobu. U početku posjeta volontera, posjeti su uvijek u ustanovi pod nadzorom stručnog osoblja koji prate kako se odnos između volontera i djeteta odvija.

Kada se uspostavi dobar odnos među njima, tada volonter može dijete odvesti u šetnju, u kazalište, zoološki vrt, primjereno dobi djeteta. Što ga više, bliska osoba posjećuje i bavi se njime, dijete je sretnije i od tog odnosa ima veću korist.

4. PERCEPCIJA SOCIJALNE PODRŠKE DJECE U DJEČJIM DOMOVIMA

Za psihosocijalni razvoj djeteta važna je socijalna podrška koja uključuje postojanje ili dostupnost osobe na koju se oslanjamo, koja brine o nama i voli nas (Sarason i suradnici, 1983.; prema Živčić Bećirević, 1995./96.), pomaže u svladavanju raznih problema s kojima se susrećemo, raznih poteškoća te u donošenju bitnih odluka. Socijalnu podršku djetetu daju njegovi roditelji, braća, sestre, rođaci, djedovi i bake, odgajatelji, učitelji tj. djetetove bliske osobe od kojih očekuje pažnju i podršku. Socijalna podrška podrazumijeva ljubav, bliskost, poticaj, pomoć, druženje i slično.

Postoji 6 osnovnih funkcija koje pojedincu pruža socijalna okolina (Pines i sur., 2003.; prema Miljević-Ridički, 2015.):

- Slušanje – bez kritiziranja ili davanja savjeta.
- Tehnička pomoć - podrška i savjeti koji se odnose na posao.
- Emocionalna podrška – pružanje osjećaja da je nekome stalo.
- Emocionalni izazov – omogućavanje da se netko suoči sam sa sobom.
- Tehnički izazovi – sugestije za unaprjeđenje posla.
- Zajedničko doživljavanje društvene stvarnosti – pružanje osjećaja da postoji netko tko stvari vidi na isti način.

Socijalna je podrška značajna kod stresnih situacija i traumatskih događaja, te je baš iz tog razloga izrazito važna za djecu jer pomaže kod smanjenja i ublažavanja negativnih vanjskih utjecaja. Djeca koja u svojoj okolini imaju više socijalne podrške bolje su prilagođena društvu u kojem žive od djece koja imaju manje socijalne podrške, a upravo je prilagodba ključna za uspješno izdvajanje djeteta iz obitelji i njegov smještaj u dječji dom (Ajduković i Mujkanović, 2003.).

Rezultati istraživanja pokazali su da djeca smještena u dječje domove percipiraju manje instrumentalne socijalne podrške, manje podrške samopoštovanju kao i ukupno manje socijalne podrške u odnosu na ostale dvije skupine ispitanе djece, te da takva djeca za osobe koje im pomažu, najčešće navode odgajatelje (Kregar i sur., 2007.). Također, kao specifične pružatelje socijalne podrške djeca smještena u dječje domove i udomiteljstvo najčešće navode odgajatelje.

Na uključenost u određene socijalne mreže utječu rasa, spol, prihodi, obrazovanje, vrsta posla i obiteljska struktura. Tako, na primjer, ljudi s boljim prihodima imaju veću prijateljsku podršku, više ljudi u svojoj socijalnoj mreži, više se druže i imaju više praktične pomoći od onih s nižim prihodima (Cochran i Walker, 2005.; prema Berk, 2005.).

Privrženost obuhvaća stalno traženje bliskosti i dodira s nekom osobom (Bowlby, 1988.; prema Žižak i sur., 1999.), a kako bi djeca razvila kvalitetnu, sigurnu, privrženost, stvorila bliske odnose sa određenim osobama, vrlo je bitno da se osoblje stalno ne izmjenjuje.

Određena osoba treba biti dostupna djetetu, razumjeti ga, usrećiti i biti osjetljiva na njegove potrebe. Bowlby razlikuje četiri faze privrženosti (Brajša-Žganec, 2006.):

1. Faza nediskriminativnih socijalnih reakcija- traje od rođenja do drugog mjesec života kada dijete pozitivno reagira na reakcije većine ljudi iz okoline, ali se razvija intenzivna majčinska vezanost za dijete

2. Faza diskriminativnih socijalnih reakcija- traje od drugog do sedmog mjeseca života kada je dijete zainteresirano za primarnog skrbnika te usmjeruje socijalne reakcije prema majci i

poznatim osobama iz svoje okoline

3.Faza usmjerene privrženosti- do kraja druge godine života uključuje održavanje afektivne veze s primarnim skrbnikom u skladu s emocionalnim i fizičkim razvojem

4.Faza razvoja privrženosti-traje od druge godine nadalje i u njoj dijete razvija intenzivne interakcije sa svojom okolinom te prepoznaje potrebe odraslih iz svoje okoline.

Privrženost je snažna emocionalna povezanost koju imamo s posebnim ljudima u svom životu, a kod nas izaziva ugodu i radost kada smo s njima u interakciji, u razdobljima stresa, njihova nas blizina može utješiti (Berk, 2005.). U nekoliko istraživanja pokazalo se kako institucionalizirana djeca imaju emocionalne teškoće zbog toga što im je onemogućeno stvaranje povezanosti s jednom ili nekoliko odraslih osoba (Rutter, 1996.; prema Berk, 2005.).

Zbog čestog mijenjanja osoblja, odgojitelja i volontera djeca se teško vežu za neku odraslu osobu, nemaju povjerenja, odbijaju nove ljude, te se tako svaki puta iznova prilagođavaju, što je vrlo stresno za njih same. Poseban problem kod života djece u domu je što su kontakti sa vanjskim okruženjem rijetki i djetetu povećavaju osjećaj zbunjenosti, nesigurnosti (UNICEF, 2015.).

Mnoga mala djeca u domovima ne borave često na svježem zraku, ne posjećuju parkove, ne susreću se često sa različitim vremenskim uvjetima, te se stoga ne znaju ponašati kada se nađu u takvim situacijama. Kada se malo dijete nakon duljeg perioda susretne sa vanjskim svijetom (npr., tramvajem) ono plače, opire se, nesigurno je i prestrašeno. U jednom od istraživanja pokazalo se da je znatno više djece čije je slobodno vrijeme izrazito oskudno no što bi na to upućivala njihova zdravstvena ograničenja. Jednak se zaključak odnosi i na njihovo sudjelovanje u aktivnostima lokalne zajednice, što je bjelodano posljedica niza nepovoljnih uvjeta u samim ustanovama. U tom je kontekstu posebno neprihvatljivo da u nekim institucijama postoje djeca koja nikada ne napuštaju svoju sobu, pa time nikada ni ne borave na svježem zraku (UNICEF, 2015.).

Provedeno istraživanje psihosocijalnog funkcioniranja djece u dječjim domovima u Hrvatskoj pokazalo je da je socijalna mreža zatvorena unutar dječjeg doma, a učestalost i kvaliteta kontakata s roditeljima vrlo loša (Sladović Franz, 2003.). Međutim, vrlo je bitno održati kontakt s roditeljima unatoč obiteljskim problemima.

Kada je skrb o djetetu neadekvatna, to je snažan prediktor poremećaja privrženosti. Kod zlostavljane djece čest je obrazac privrženosti koji je najviše zabrinjavajući – neorganizirano-neorjentirana privrženost (Barnett i sur., 1999.; prema Berk, 2005.).

Depresivne majke i roditelji koji su proživjeli neke traumatske događaje, poput gubitka voljene osobe, također potiču razvoj nesigurnih ponašanja. Ti roditelji pokazuju neugodna ponašanja poput zadirkivanja djeteta i/ili čvrstog držanja djeteta na udaljenosti.

5. AGRESIVNO I PROSOCIJALNO PONAŠANJE DJECE U DJEČJEM DOMU

Agresivno ponašanje djeteta određuju čimbenici društvenog okruženja djeteta, a osobito obiteljski odnosi. U obiteljima s agresivnim roditeljima djeca promatranjem usvajaju isti oblik ponašanja i oponašaju ga, a takvi roditelji istovremeno podržavaju agresivno ponašanje. U takvim obiteljima vladaju poremećeni obiteljski odnosi, neprijateljstvo i negativizam, minimum suradnje i interakcije (Granic i Patterson, 2006.; prema Maretić i Sindik, 2013.).

Djeca koja žive u dječjim domovima često su izložena psiho-socijalnom riziku za vršnjačko nasilje jer imaju slabo razvijene socijalne vještine, nesigurna su, češće dolaze iz manje funkcionalnih obitelji u kojima nisu dobili dovoljno ljubavi, podrške i pažnje (Sladović Franz, 2003.).

Najveći broj zlostavljane djece ne pokazuje agresiju prema van, već ju okreće prema sebi. Često takva djeca postaju delikventi i imaju problema sa ponašanjem. (Maretić i Sindik, 2013.).

Fizički zlostavljana djeca često pokazuju asocijalno ponašanje, nesigurna su i bojažljiva prema osobama s kojima dolaze u kontakt (Finzi et al., 2000. prema Maretić i Sindik, 2013.).

Odnos djetete-roditelj najbitniji je tijekom prve tri godine života, kako psihosocijalni razvoj djeteta ne bi bio poremećen. Nedostatak socijalnih vještina i nezadovoljavajući socijalni odnosi zbog života u „velikoj grupi“ još više doprinose njihovom agresivnom ponašanju, a kako bi se ono smanjilo treba djelovati na više područja:- bolje neposredno okruženje, kompetentni odgojitelji, pozitivno iskustvo prosocijalnog ponašanja djece (Ajduković i sur., 2008.).

Djeca iz dječjih domova imaju više zdravstvenih problema, iskazuju antisocijalna ponašanja, traže više pozornosti i manje su samostalna od svojih vršnjaka, sama provode vrijeme na igralištu i agresivnija su (Ajduković i sur., 2008.). Često imaju poteškoće spavanja, nižu inteligenciju i poremećaje govora (Ophircohen i sur.;1993. prema Sladović Franz, 2003.). Svako dijete ima potrebe za sigurnošću i zaštitom, okolinskom stimulacijom, prihvatanjem i ljubavlju, igrom s vršnjacima i bliskošću.

Osjećaji, pa tako i usamljenost, igraju značajnu ulogu u ponašanju pojedinca. Osjećaj neprihvaćenosti i socijalne izoliranosti rezultira negativnim oblicima ponašanja kao primjerice agresivno ponašanje. Također, potpuno odbačena djeca, djeca koja nemaju ni jedno pozitivno biranje, imaju naglašen osjećaj usamljenosti, dok taj osjećaj nije prisutan kod djece koja imaju nekoliko prijatelja. Djeca koju nije prihvatila vršnjačka skupina i koja nemaju najboljeg prijatelja nedovoljno se trude u kognitivnim zadacima, što rezultira lošijim uspjehom u školi (Maretić i Sindik, 2013.).

Kod svakog djeteta koje je osjetilo kako je to biti zanemareno od strane roditelja, stvara se osjećaj anksioznosti i potreba za bliskošću i sigurnošću, što se očituje pretjeranom ovisnošću i autonomijom (Mihić i Bašić, 2008.; prema Maretić i Sindik, 2013.).

Snage djeteta da se odupre faktorima rizika nazivaju se zaštitni faktori, koji obuhvaćaju unutarnje i vanjske snage koje pomažu djetetu da se odupre ili umanje rizike nastanka poremećaja u ponašanju: to su pozitivne snage koje pridonose poželjnim posljedicama u situaciji rizika (Žižak i sur., 1999.). Povremena agresivna ponašanja između predškolaca su

normalna, no neka su mala djeca, osobito ona impulzivna, hiperaktivna i ometajuća, pod povećanim rizikom za nastanak trajnijih poremećaja u ponašanju (Cote i sur., 2001.; prema Berk, 2005.). Ti negativni ishodi ovise o odgojnim okolnostima.

Neka djeca dolaze u dom sa agresivnim obrascima ponašanja, no neka ih razvijaju tek u domu. Zlostavljena i zanemarena djeca slabije pokazuju osjećaje prema drugima, manje su zabrinuti za bol i poteškoće druge djece. Odgajatelji se u susretu s tom razinom agresivnog ponašanja djece osjećaju bespomoćnima, a organizacija i način rada ne osiguravaju dovoljno zaštite prema djeci (Ajduković i Sladović Franz, 2004.).

Prosocijalno ponašanje povezano je s dobrim socijalnim ishodima, a agresivno ponašanje djece često dovodi do socijalne izolacije i niske razine socijalne podrške. Prosocijalno ponašanje povezuje se s čimbenikom zaštite, a agresivno ponašanje s čimbenikom rizika (Ferić i Bašić, 2000.; prema Ajduković i sur., 2008.). Prosocijalno ponašanje je vid moralnog nastupa koji uključuje društveno poželjna ponašanja, a suvremeni istraživači govore o altruizmu, kao o sinonimu za prosocijalno ponašanje.

Društveno poželjna ponašanja su: pomaganje drugima, dijeljenje s drugima, uvažavanje tuđeg mišljenja, podržavanje drugih te dobre socijalne veze (Berk, 2005.). Njemu doprinose odnosi sa prijateljima, roditeljima, zajednicom, odnosno sva iskustva koja dijete ima u socijalnim kontekstima svog razvoja. Motivi za prosocijalno ponašanje mogu biti raznoliki; to može biti stvarna želja da nekome pomognemo, pokušaj dobivanja nekog oblika nagrade (odobranje okoline, porast samopoštovanja) ili izbjegavanje kazne (kritike društva, osjećaj krivnje).

U mnogo slučajeva u dječjim domovima djeca znaju provocirati jedni druge, vrijeđati se, krasti, djeci nedostaje empatije, no ima i slučajeva gdje se međusobno štite pred odgajateljima (Ajduković i sur., 2008.). Svako dijete ima pravo na osjećaj ljutnje i bijesa, no na stručnjacima je da mu pomognu da te osjećaje razumije i da ih izrazi na način koji neće ugrožavati ni njih ni druge.

U ustanovama socijalne skrbi za djecu prisutni su razni oblici nasilja i oni ugrožavaju pravilan razvoj djece i njihovu dobrobit. Najprisutnije je verbalno nasilje, zatim psihičko, tjelesno, a najmanje seksualno (Sladović Franz, 2003.). Manjak privatnosti, manjak pažnje, frustracija, neadekvatan nadzor, slabe kompetencije odgojitelja, sve to doprinosi i povećava riziku nasilja (Ajduković i sur., 2008.).

Istraživanja su pokazala da u domovima većeg kapaciteta, kao i u onima s djecom istog spola, ima više nasilja. Shodno tome, smanjivanje veličine doma i poboljšanje uvjeta života omogućilo bi veću privatnost djece i osobni prostor djece, te samim time smanjilo i količinu nasilnih ponašanja (Barter i sur., 2004. prema Ajduković, 2008.).

Vlada RH donijela je Program aktivnosti za sprečavanje nasilja među djecom i mladima i Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (UNICEF, 2015.), a UNICEF je 2004. godine pokrenuo program Stop nasilju među djecom koji još uvijek traje.

5.1. FIZIČKO ZLOSTAVLJANJE DJECE

Fizičko ili tjelesno zlostavljanje u najširem smislu obuhvaća nanošenje ozljeda djetetu fizičkim putem. Ono može varirati u težini (lagani udarci rukom - teški ozljeđujući napadi) i vremenskom trajanju (jednom ili više puta). Taj čin izvodi se namjerno tj. s namjerom nanošenja boli ili ozljede drugoj osobi (Sladović Franz, 2003.).

U većini slučajeva fizičkog zlostavljanja djece počinitelji su roditelji. Najprije uočljive posljedice su masnice, opekotine, puknuća i slično. Mnogi stručnjaci smatraju da određena obilježja djeteta dovode dijete u povećani rizik od zlostavljanja ili zanemarivanja (Barnett i sur., 1997.; prema Sladović Franz, 2003.). Rizičnima se navode: predškolska i adolescentska dob djeteta, komplikacije pri porodu uz nisku porođajnu težinu i prerano rođenje djeteta, fizička mentalna i razvojna oštećenja djeteta, emocionalni problemi i slično. Često se ne može odrediti da li je neko obilježje rizični faktor ili posljedica zlostavljanja (Sladović Franz, 2003.).

Fizički zlostavljana djeca u usporedbi s ne-zlostavljanom djecom, češće su tužna, imaju niže samopouzdanje i samopoštovanje, smanjeno intelektualno i kognitivno funkcioniranje, manjkavost u verbalnim sposobnostima i pamćenju, što pridonosi općem osjećaju bespomoćnosti, nelagode, tjeskobe, panike i straha (Berk, 2005.). Također, socijalna kompetencija im je ograničena, teže stvaraju prijateljstva, nisu omiljeni u društvu, često su izolirani i imaju više konflikata i negativnih emocija.

5.2. PSIHOLOŠKO ZLOSTAVLJANJE DJECE

Neki stručnjaci smatraju da je svako fizičko zlostavljanje i psihološko. Kada se roditelji nefizički odnose prema djetetu (npr. govorenje ružnih riječi), a kada ujedno dolazi i do nefizičkih posljedica (npr. manjak samopoštovanja) radi se o psihološkom zlostavljanju (Barnett i sur., 1997.; McGee i Wolfe, 1991.; prema Sladović Franz, 2003.). Stoga, psihološko zlostavljanje zapravo predstavlja kombinaciju roditeljskog ponašanja i psiholoških posljedica. Podvrste psihološkog zlostavljanja su: ponižavanje, odbacivanje, nepružanje emocionalnog odgovora i slično. Taj oblik zlostavljanja je najrjeđe prijavljivani oblik. Posljedice se očituju u intelektualnim manjkavostima, emocionalnim problemima i problemima u ponašanju. Tako zlostavljana djeca su: agresivna, anksiozna, imaju lošu socijalnu kompetenciju, pokazuju ljutnju, neprijateljstvo, pesimizam, teško se prilagođavaju, te nisu privrženi toliko za skrbnika ili roditelja (Barnett i sur., 1997.; prema Sladović Franz, 2003.).

5.3. SPOLNO ZLOSTAVLJANJE DJECE

Takvo zlostavljanje obuhvaća nezrelo, nedoraslo dijete ili mlađeg adolescenta koji je uključen u spolne aktivnosti, a da pritom toga nije svjestan i čiji smisao ono ne shvaća. (Berk, 2005.).

Načini spolnog zlostavljanja su: pokazivanja spolnih organa djetetu, prisiljavanje djeteta na pokazivanje svojih spolnih organa, spolno dodirivanje, manualna ili oralna stimulacija genitalija, vaginalni ili analni spolni odnos, te uključivanje djeteta u prostituciju (Sladović Franz, 2003.).

Zlostavljanje se najčešće događa između djetetove 7. i 9. godine, a češće žrtve zlostavljanja su djevojčice (Russell, 1988.; prema Sladović Franz, 2003.).

Djeca koja su spolno zlostavljana su: izolirana, emocionalno udaljena od obitelji i od prijatelja. Posljedice ovise o dobi djeteta, a pokazatelji mogu biti tjelesni, ponašajni i emocionalni doživljaji. Kod tjelesnog pokazatelja dolazi do iznenadnog gubitka težine, povraćanja, glavobolja, infekcija urinarnog trakta, podljeva oko djetetovih genitalija i slično. U ponašanju djeteta dolazi do noćnih mora prilikom spavanja, oponašanja spolnog učinka (pokazivanje sa vršnjacima ili na lutkama), zadržavanja u kući, regresivnog ponašanja kao

npr. sisanje palca i želje da ga odrasli nose na rukama. Do takvih ponašanja dolazi zbog djetetovog straha zbog otkrivanja tajne, da mu odrasli neće vjerovati i da će biti odbačeno i optuženo kako je samo krivo za zlostavljanje. Kod školske djece dolazi i do bijega od kuće, uplašenosti od tjelesnog dodira, samoubojstva, te neobičnog načina hodanja (Sladović Franz, 2003.).

5.4. ZANEMARIVANJE DJECE

Zanemarivanje je najčešći oblik zlostavljanja djece koji se javlja kad nije primjereno zadovoljena neka od djetetovih osnovnih životnih potreba (Barnett i sur., 1997.; prema Sladović Franz, 2003.). Ono može ozbiljno utjecati na tjelesno i mentalno zdravlje. Dijete mlađe dobi, pogotovo ako je rođeno s nekom teškoćom ili se ne ponaša u skladu s očekivanjem i zahtjevima roditelja, izloženo je većem riziku da će biti zanemareno.

Zanemarivanje se najčešće događa u uvjetima siromaštva, socijalne izolacije ili nasilja u zajednici. Postoje tri oblika zanemarivanja, a to su (Sladović Franz, 2003.):

- Fizičko (karakterizirano je nedostatkom temeljnih fizičkih potreba, uključujući sigurnost, čistoću, hranu, primjereno stanovanje i brigu o zdravlju).
- Emocionalno (nedostatak topline skrbnika, odgoja, podrške i stimulacije. Pasivan i negativan stav prema djetetovim emocionalnim potrebama).
- Obrazovno (nedostatak mogućnosti obrazovanja, zbog neprimjerene podrške i pomoći skrbnika).

Prosječna dob zanemarene djece je šest godina. Rizik od zanemarivanja djeteta smanjuje se s dobi djeteta, no istraživanja pokazuju da su starija djeca češće žrtve obrazovnog zanemarivanja. Neka obilježja roditelja koji zanemaruju djecu su: niži obrazovni status, veći broj djece, rođenje prvog djeteta u adolescentskoj dobi i prerano rođenje djeteta (Barnett i sur., 1997.; prema Sladović Franz, 2003.).

Roditelji koji zanemaruju djecu imaju slabo razvijene vještine rješavanja problema, intelektualne manjkavosti i neprikladna očekivanja od svoje djece, a istraživanja pokazuju da su i oni sami u djetinjstvu bili zanemarivani i zlostavljani. Posljedice zanemarivanja djece slične su posljedicama zlostavljanje djece. Među socijalnim poteškoćama su poremećaj privrženosti između roditelja i djeteta, niža socijalna interakcija, izolacija i slično. Socio-

emocionalni problemi su povlačenje, nisko samopoštovanje, suočavanje sa stresom (neuspješno), agresija, frustracija i psihijatrijski simptomi. Takva djeca nisu u stanju razmjenjivati emocije s roditeljima, imaju teškoća s istraživanjem okoline, počinju tražiti pažnju, postaju katkad dosadna jer se osjećaju napušteno (Sladović Franz, 2003.).

6. STRES I DEPRESIJA KOD DJECE U DJEČJEM DOMU

Život u domu donosi određenu količinu svakodnevnog stresa i nelagode. Čak 20% djece iz dječjih domova doživljava život u domu stresnim (Sladović Franz, 2003.).

Stres se definira kao sklop emocionalnih, tjelesnih i ponašajnih reakcija do kojih dolazi kada neki događaj ugrožava npr. naš život ili život nama važnih osoba. Posljedice stresa mogu se vidjeti na tjelesnoj razini (glavobolja, promjena tjelesne težine, slaba anksioznost, nesanica), emocionalnoj razini (tuga, bijes, tjeskoba), kognitivnoj (smetnje pamćenja i koncentracije), te ponašajnoj (izolacija od drugih) (Subotić, 1996.; prema Sladović Franz, 2003.).

Vrste stresova ili traumatskih događaja kojima djeca mogu biti izložena su: alkoholizam u obitelji, psihičko zlostavljanje djeteta, fizičko nasilje među roditeljima, smrt roditelja, zanemarivanje, odlazak jednog roditelja, psihička bolest roditelja, razvod braka roditelja, siromaštvo, ovisnost roditelja, seksualno zlostavljanje djeteta, nezaposlenost roditelja.

Djeca koja su bila izložena stresovima nesigurna su u sebe, imaju lošiju sliku o sebi, iskazuju više problema u školi, kod 1/5 djece radi se o kliničkoj depresiji te imaju više problema sa ponašanjem i osjećajima (Sladović Franz, 2003.). Dijete koje pati od kroničnog i snažnog osjećaja usamljenosti u stanju je emocionalnog stresa. Takva usamljenost ne mora biti povezana s djetetovom osobnošću već s okolnostima u kojima živi (Bronfenbrenner, 1986.; prema Lilian i sur., 2005.). Prema Bronfenbrenneru, dijete i primarni skrbnik su u kontekstu interakcije koji im osigurava ljubav, bliskost i podršku.

Moguće je da se zlostavljano ili zanemareno dijete zbog nedostatka mjesta u dječjim domovima smještava po hitnom postupku privremeno u udomiteljsku obitelj, gdje boravi pet do deset dana do pronalaska mjesta u domu za djecu, nakon čega se preseljava u dom. Tada se stres izdvajanja zapravo ponavlja, posebno ako se dijete emocionalno vezalo uz udomitelja.

Depresija kod djece u dječjim domovima značajno je povišena nego kod djece izvan doma. (Sladović Franz, 2003.). Depresija nije samo loše raspoloženje i povremena potištenost, nego ozbiljni psihički poremećaj. Kada simptomi imaju negativne posljedice na svakodnevno funkcioniranje djeteta kao što je učenje, rad, društveni život radi se o depresiji.

Depresivni pojedinci potiču odbijanje kod drugih osoba, što potkrepljuje njihovu depresiju i samim time zatvara krug socijalnih vještina, loše slike o sebi, socijalnog povlačenja i depresivnih simptoma (Živčić, 1993.; prema Sladović Franz, 2003.).

Depresivna djeca izgledaju žalosno, bez volje, plačljiva su, gube apetit, pokazuju razdražljivost i nelagodu, znaju se žaliti na bol u trbuhu i glavobolje. Mladi mogu biti mrzovoljni, prijetiti smrću, povlače se od roditelja i počnu se družiti sa novim i drugačijim prijateljima nego prije (Sladović Franz, 2003.). Depresija narušava razvoj identiteta adolescenata. Povezana je sa trajnom anksioznošću, uporabom droga, automobilskim nesrećama i kršenjem zakona (Weissman i sur., 1999.; prema Berk, 2005.).

Depresija se nikako ne smije zanemarivati niti misliti da će proći sama od sebe. Obitelj i prijatelji često nemaju dovoljno razumijevanja i znanja o depresiji te mogu napadati dijete da mu nije ništa i da ono samo izmišlja. Dijete s depresijom se često osjeća nesposobno samo

riješiti čak i najmanji problem. U tome mu može pomoći razgovor o svakom problemu i navođenje na najbolji način kako ga riješiti.

6.1. EMOCIJE

Emocije su glavni pokretač raspoloženja svakoga pojedinca, njegova odnosa s drugim ljudima i cijeloga društvenog života, emocije povezuju pojedinca sa svijetom ljudi, stvari i događaja (Brajša-Žganec, 2006.). Kako će neko dijete reagirati u određenoj situaciji ovisi o njegovu doživljaju te situacije, nasljednim karakteristikama temperamenta te postupcima i ponašanjima neposrednih modela iz djetetove okoline.

Kroz svakodnevna iskustva unutar socijalnog okruženja, djeca uče prepoznavati i označavati emocije. Dječje emocije su snažne a dijete ih izražava otvoreno i spontano. Brzo se izmjenjuju i kratkotrajne su. Nemoguće je naučiti dijete što da osjeća ali mu treba pomoći da prepozna i izrazi svoje osjećaje. Pozitivne emocije, kao što su sreća, iznenađenje, te negativne emocije, poput ljutnje, tuge, straha, smatraju se osnovnim emocijama i mogu se prepoznati vrlo rano u djetinjstvu (LaFreniere, 2000.; prema Brajša-Žganec, 2006.).

Dječji osjećaji središnje su iskustvo u njihovom životu. Emocionalna zrelost pridonosi socijalnoj kompetenciji. Što dijete više izražava osjećaje, to će lakše razumjeti svoje i tuđe osjećaje, a što ih više razumije, to će ih lakše regulirati. Dijete svoje emocije pokazuje igrom, a teže govori o njima kao odrasle osobe. Važno je razvijanje stava da djeca imaju pravo izraziti svoje emocije i ugodne i neugodne. Sve emocije, kada su proživljene i izražene, imaju vrijednost za fizičko i emocionalno preživljavanje. Dječje razumijevanje emocija vrlo je povezano sa socijalnom kompetencijom i pozitivnim odnosima s prijateljima kao važnim odrednicama psihosocijalne prilagodbe (Denham i sur., 1996.; prema Brajša-Žganec, 2006.). dok djeca s poremećajima u ponašanju u predškolsko doba pokazuju manje sposobnosti da razumiju emocije. Svaka emocija ima svoju svrhu i način na koji se očituje.

Neka djeca odrastaju u uvjetima izolacije koja ima kao posljedicu narušen emocionalni, kognitivni i socijalni razvoj, a time i posljedice na jezične sposobnosti (Ljubešić, 1997.). Nedovoljna govorna stimulacija najčešće je vezana uz djecu koja su smještene u domove za nezbrinutu djecu, djecu problematičnih obitelji, te općenito uz zanemarenu djecu. Poznat je primjer tzv. vučje ili divlje djece koju je izolacija od društva i jezičnih interakcija dovela do potpune nemogućnosti razumijevanja vanjskog svijeta, razvoja privrženosti ljudima i održavanja socijalnog kontakta.

Prema Richters i Volkmar (1994.), karakteristike jezika i govora djece koja nisu bila izložena govornim stimulacijama su siromašan rječnik, nejasna artikulacija, slaba kontrola nad mišićima govornog aparata. Emocionalna deprivacija se ipak ponajprije uočava na planu socijalnih interakcija i ponašanja koja prate komunikaciju. Takvo dijete je često anksiozno, ima kratkotrajnu pažnju, nije samostalno, emocionalno je labilno i agresivno. Premda pokazuju simptome kao neka autistična djeca, autori objašnjavaju da emocionalno deprivirana djeca pokazuju ipak više privrženosti i ne zaziru u tolikoj mjeri od socijalnih interakcija, ali je njihovo ponašanje u većoj mjeri devijantnije negoli ponašanje djece s jezičnim poremećajima (Ljubešić, 1997.).

7. BUDUĆNOST DJECE NAKON DJEČJEG DOMA

Kada se roditelji potrudu stvoriti uvjete da mogu preuzeti svoje dijete, tada slijedi povratak u biološku obitelj, a ako to nije izgledno, djeca odlaze na posvojenje ili u udomiteljsku obitelj. Veliki problem u sustavu socijalne skrbi je dugotrajnost traženja obitelji posvojitelja i udomitelja za djecu, pogotovo za djecu s teškoćama u razvoju ili onu stariju od 7 godina. Život djeteta u instituciji dovodi do socijalnog isključivanja te dijete nakon izlaska iz doma nema mrežu rodbinske i socijalne podrške koja mu je neophodna (UNICEF, 2015.).

Odrastanje i osamostaljivanje složen je i težak proces za većinu mladih u Hrvatskoj. Proces osamostaljenja mladih bez odgovarajuće roditeljske skrbi, odnosno onih koji s navršених 18 godina napuštaju domove ili udomiteljske obitelji vrlo je bolan i mučan zbog socijalne isključenosti, siromaštva i nemogućnosti zapošljavanja (tportal.hr, 2015.). U posljednje vrijeme u Hrvatskoj je pokrenuto sve više projekata kojima se štíćenicima olakšava osamostaljivanje nakon izlaska iz domova. Naime s obzirom na životne okolnosti, mali postotak djece upisuje studij, što im osigurava daljnji smještaj.

Većina štíćenika s navršених 18 godina mora započeti samostalan život, što je vrlo teško bez pomoći društva i osiguranog zaposlenja. Uplaćene police pomažu štíćenicima da upravo u tom, presudnom trenutku osamostaljenja premoste teškoće egzistencije do pronalaska prvog zaposlenja (tportal.hr, 2015.). Osim zaposlenja i izlaska iz doma nakon punoljetnosti, štíćenici dječјih domova često susreću i s nasiljem, bilo vršnjačkim, bilo od strane odgajatelja, pa čak i seksualnim.

Djeca nakon izlaska iz doma nemaju nikog, ničiju podršku, nisu u stanju sami se snaći, i vrlo često ponovno postaju socijalni slučajevi. Pomažu im stambene zajednice koje su pokrenuli neki domovi kako bi ih zaštitili. U stambenim zajednicama žive do 21 godine života, gdje su im plaćeni troškovi smještaja i hrane, te mogu pronaći posao i nešto uštedjeti (UNICEF, 2015.). U priručniku se sugerira da se mladi za izlazak iz sustava skrbi postupno pripremaju, da priprema traje dvije ili najmanje jednu godinu. U proces trebaju biti uključeni mlada osoba, matični odgojitelj, djelatnik centra za socijalnu skrb, roditelji i osobni mentor kao stručnjak i prijatelj pomagač, osoba iz bliskog kruga mlade osobe u koju ima povjerenje. Svi koraci pripreme trebaju se definirati planom izlaska iz skrbi koji sadrži sve detalje o početku samostalnog života.

Kada dijete nema iskustvo odrastanja u obitelji, poslije, kada zasniva svoju obitelj, ne zna se ponašati, kako se organizirati, i nažalost nije rijetka situacija da iz takvih obitelji djeca ponovno dolaze u dom. Tim roditeljima je to jedini poznat način odgoja i odrastanja.

8. ZAKLJUČAK

Dječji dom je ustanova je socijalne skrbi koja kroz socijalne usluge zbrinjava djecu bez roditelja ili bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djecu čiji je razvoj bio ugrožen u vlastitim obiteljima, te trudnice i majke s djecom. Dom pruža usluge i obiteljima djece, primarnim, udomiteljskim i posvojiteljskim. Razlozi izdvajanja djeteta iz obitelji su: zanemarivanje, poremećeni obiteljski odnosi, siromaštvo, zlostavljanje i napuštanje djeteta.

Život u domu nije nimalo lak za dijete. Susreće se sa novom okolinom, novim ljudima, novim pravilima, i sve to bez roditelja, samo bez ikog svog.

U ustanovama socijalne skrbi za djecu prisutni su razni oblici nasilja i oni ugrožavaju pravilan razvoj djece i njihovu dobrobit. Najprisutnije je verbalno nasilje, zatim psihičko, tjelesno, a najmanje seksualno. Djeca kroz život u domu, svakodnevno prolaze kroz stresne situacije, nesigurna su u sebe, nedostaje im ljubavi, pažnje, socijalne podrške i utjehe. Socijalna mreža zatvorena je unutar dječjeg doma, a psihosocijalni razvoj djece je ugrožen. Takvoj djeci nedostaje odrasla osoba (skrbnik) s kojom će razviti pravilnu privrženost, stoga veliku ulogu imaju odgajatelji i volonteri u domu koji oplemenjuju život djece u domu, te ga čine barem malo lakšim i veselijim.

9. LITERATURA

1. Ajduković, M., Bulat, L., Sladović Franz, B. (2008.). *Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima*. Izvorni znanstveni članak. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
2. Ajduković, M., Sladović Franz, B. & Kregar, K. (2005.). *Razlozi izdvajanja i obilježja života u primarnoj obitelji djece u javnoj skrbi*. Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta, 7(2), 328-354.
3. Ajduković, M. & Sladović Franz, B. (2004.). *Samoprocjena ponašanja mladih u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Hrvatskoj*. Društvena istraživanja.

4. Ajduković, M., Sladović Franz, B., Kregar, K., Družić Ljubotina, O. i Kletečki, M. (2003.) *Psihosocijalne potrebe djece u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima – Završno izvješće znanstvenoistraživačkog projekta «Mogućnosti unapređenja skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji»*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
5. Berk, L. E. (2005.). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
6. Brajša-Žganec, A. (2006.). *Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnog ponašanja*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
7. Bouillet, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Miljević-Ridički, R. (2015.). *Životna prilagođenost majki i kognitivna uspješnost njihove djece*. Društvena istraživanja.
9. Maretić, E., Sindik, J. (2013.). *Agresivno ponašanje, zaštitni čimbenici i školsko postignuće učenika izvan i unutar institucionalne skrbi*. Institut za antropologiju, Zagreb.
10. Petrović-Sočo, B. (2007.). *Kontekst ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje-holistički pristup*. Mali profesor, Zagreb.
11. Ljubešić, M. (1997.). *Jezične teškoće školske djece*, Školske novine, Zagreb.
12. Kregar, K., Sladović Franz, B., Vejmelka, L. (2007.). *Iskustvo života u dječjem domu: kvalitetna analiza izjava mladih*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, studij Socijalnog rada.
13. Lilian, G., Katz i McClellan E. (2005.). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Sociologija odgoja.
14. Rosić, V. (2007.). *Domska pedagogija*. Zadar: Naklada 2001.
15. Sladović Franz, B. (2003.). *Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
16. Sladović Franz, B. (2004.). *Odabir izvanobiteljskog smještaja djece ugroženog razvoja u obitelji*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
17. Sladović Franz, B., Mujkanović, Đ. (2003.). *Percepcija socijalne podrške djeci u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
18. Slunjski, E. (2008.). *Dječji vrtić, zajednica koja uči*. Spektr Media
19. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004.). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju predškolsku djecu. Zagreb: Golden Marketing: Tehnička knjiga.

20. Žižak, A., Trbović, N. (1999.). *Odgoj i tretman u institucijama socijalne skrbi: Deskriptivna studija*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
21. Živčić-Bećirević, I. (1995./96.) *Konstrukcija skale percipirane socijalne podrške za djecu*. Godišnjak Zavoda za Psihologiju. Rijeka: Pedagoški fakultet Sveučilišta u Rijeci, 91-98.

INTERNET STRANICE:

22. Tportal.hr (2015.). *Na život u domu se naviknu, ali što sa sobom nakon osamnaeste?* Preuzeto s web stranice: <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/376750/Na-zivot-u-domu-se-naviknu-ali-sto-sa-sobom-nakon-osamnaeste.html> (preuzeto dana: 12.10.2016.)
23. Novilist.hr (2013.) *Od 540 najmlađe djece u domovima samo devetero u postupku za posvajanje*. Preuzeto s web stranice: <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Od-540-najmlade-djece-u-domovima-samo-devetero-u-postupku-za-posvajanje> (preuzeto dana: 15.10.2016.)
24. Unicef (2015.). *Nevidljiva djeca-od prepoznavanja do inkluzije*. Preuzeto s web stranice: http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Nevidljiva_djeca_publikacija.pdf (preuzeto dana: 15.10.2016.)

Kratka biografska bilješka

Zovem se Dora Potlaček. Rođena sam u Zagrebu 7.6. 1993. godine. Živim u Sv. Ivanu Zelini. Pohađala sam opću XIII. Gimnaziju u Novom Zagrebu, nakon koje sam odlučila upisati preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu Zagreb, odsjek u Čakovcu.

Dvije godine volontirala sam u dječjem domu za nezbrinutu djecu „Vladimir Nazor“ u Zagrebu. Bile su to dvije predivne, pune ljubavi, ali i teške godine za mene. Susrela sam se sa dvoje napuštene djece kojima sam bila volonter (dječak romske nacionalnosti star mjesec dana i djevojčica od 1 godine). Uspješno su posvojeni nakon dvije godine. Nakon toga prestala sam sa volontiranjem, jer sam se previše emocionalno vezala sa djecom.

Obranom završnog rada dobivam poticaj za nastavak studiranja i za dodatne edukacije i

usavršavanja. Završni rad posvećujem obitelji i prijateljima koji su mi velika podrška od početka.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Dora Potlaček, izjavljujem da sam ovaj završni rad na temu Djeca u dječjim domovima, izradila samostalno uz vlastito znanje, pomoću stručne literature i mentorice dr. sc. Tee Pahić.

Potpis_____

Izjava o javnoj obrani rada

Naziv visokog učilišta

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad

naslov

vrsta rada

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U _____, datum

Ime i Prezime

OIB

Potpis
